

Хвищун Н. В., кандидат економічних наук, доцент, декан факультету бізнесу, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

Глибокі трансформаційні зміни, які відбуваються протягом останніх років у системі адміністративного управління соціально-економічний розвитком регіонів України, спрямовані на розширення можливостей регіональних управлінських структур, в тому числі з позиції антикризового управління. Метою статті є обґрунтування економічної безпеки як складової частини у системі антикризового управління соціально-економічним розвитком регіону. У статті визначено, що основним формуючим елементом економічної безпеки регіону є економічна безпека територіальних громад. Зроблено висновок про те, що задовільний стан економічної безпеки є запорукою наявності достатніх ресурсів у бюджетах територіальних громад регіону, розширення фінансових можливостей розвитку територіальної громади, реалізації соціальних та інфраструктурних проєктів, створення умов для розвитку підприємництва, покращення інвестиційного капіталу, розробки програми місцевого розвитку. Подальші дослідження будуть стосуватися формуванню механізму антикризового управління соціально-економічним розвитком на регіональному рівні.

Ключові слова: економічна безпека, територіальні громади, антикризове управління.

Khvishchun N., PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Business, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine

ECONOMIC SECURITY AS AN ELEMENT OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT SYSTEM FOR SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Introduction. *The profound transformational changes that have taken place in recent years in the system of administrative management of socio-economic development of the regions of Ukraine are aimed at expanding the capabilities of regional administrative structures, including from the standpoint of crisis management.*

Purpose. *Substantiation of economic security as an integral part of the crisis management system of socio-economic development of the region.*

Results. *In the article it has been proved that the regional economic interests and the need to protect them from various internal and external threats, which must be in line with the requirement to maintain a balance with national interests, are based on the economic security of the region as a category of its life. It has been determined that economic security of the territorial communities is the main forming element of the economic security of the region. In the system of crisis management of socio-economic development of the region, economic security as a system of actions is has been divided into components that characterize the level of security in each of the spheres of development in the region. The focus is on the study of the financial security of the region itself, which reflects the development of the financial system, which creates the necessary financial conditions for stable socio-economic development, ensures its stability to financial imbalances, creates conditions for maintaining the integrity and unity of the financial system. Economic security*

of the territorial community of the Trans Carpathian region characterizes an adequate level of security and the opportunity to create appropriate conditions for ensuring a uniform and stable development of all elements of the economic system.

Conclusions. *It has been proved that a satisfactory state of economic security is a guarantee of the availability of sufficient resources in the budgets of the territorial communities of the region, expansion of financial opportunities for the development of the territorial community, implementation of social and infrastructure projects, creation of conditions for business development, improvement of investment capital, development of a program of local development. Further research will address the development of a mechanism for crisis management of socio-economic development at the regional level.*

Keywords: *economic security, territorial communities, anti-crisis management.*

JEL Classification: *P510; R110; R580.*

Постановка проблеми. Необхідність глибокої трансформації існуючих ринкових відносин та складна соціально-економічна ситуація в Україні вимагає ґрунтовного аналізу теоретичних та прикладних аспектів економічної безпеки, у тому числі і на регіональному рівні. Держава, шляхом реалізації інструментів державної регіональної політики забезпечення економічної безпеки, повинна створювати відповідні умови для забезпечення рівномірного та стабільного розвитку всіх елементів економічної системи. В Україні реалізується реформа місцевого самоврядування та децентралізація влади, яка передбачає передачу більших повноважень і ресурсів на рівень територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливий внесок у дослідження даної проблеми підтверджується низкою фундаментальних праць провідних вітчизняних науковців в галузі економічної безпеки: О. Арефєвої, О. Барановського, О. Білоус, З. Варналія, В. Геєця, Я. Жаліла, О. Захарова, А. Качинського, О. Кириченка, В. Крутова, Т. Ковальчука, Г. Козаченко, В. Ліпкана, В. Мунтіяна, О. Новікова, Г. Пастернак-Таранушенка, В. Пономаренко, П. Пригунова, В. Сідака, А. Сухорукова, В. Циганова та ін., проте недостатньо висвітленим залишаються проблеми економічної безпеки регіону та безпеки територіальних громад.

Формулювання цілей дослідження.

Метою дослідження виступає аналіз економічної безпеки територіальних громад як елементу системи антикризового управління соціально-економічним розвитком регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. З кожним роком посилюється дисбаланс, формуються загрози та нові виклики у економічному розвитку територіальних громад. Серед них: зростання асиметрії в розвитку регіонів, деградація села, посилення міграції працездатного населення, особливо із загостренням процесів внутрішнього переміщення; спроби використати проблеми регіонального розвитку, економічні, соціальні, історичні, культурно-ментальні відмінності між регіонами для загострення політичного протистояння та розвалу економічної системи; небажання та низька спроможність багатьох територіальних громад самостійно вирішувати питання, які належать до їх компетенції; неадекватність існуючої територіальної організації влади та адміністративно територіального устрою сучасним умовам розвитку; недосконалість системи правового, інституційного, кадрового забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики [1].

Ключовим чинником забезпечення економічної безпеки регіонів і територій є раціональне використання потенціалу

територіальних громад і суб'єктів господарської діяльності.

Під економічною безпекою регіону розуміємо насамперед здатність регіональної влади забезпечити конкурентоспроможність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури [2; 3].

В основу економічної безпеки регіону як категорії його життєдіяльності покладено регіональні інтереси (забезпечення та підтримка гідного рівня життя населення, раціональне використання наявного економічного потенціалу, реалізація незалежної соціально-економічної політики регіону, збалансованість із загальнодержавними інтересами та інтегрованість у фінансову систему країни) і

необхідність їх захисту від різноманітних внутрішніх (виникають у межах регіону) і зовнішніх загроз (здійснювана економічна політика держави, адміністрацій інших регіонів, іноземних держав), що повинні узгоджуватися з вимогою дотримання балансу із загальнонаціональними інтересами.

Економічна безпека регіону (рис. 1) характеризується захищеністю регіональної економіки та економічних інтересів територіальної громади від дії дестабілізуючих чинників, узгодженістю інтересів регіону в економічній, соціальній та екологічній сферах, здатністю регіональної економічної системи до самовідтворення і раціонального використання економічного потенціалу регіону під час задоволення соціальних та екологічних вимог і обмежень.

Рисунок 1 – Схема економічної безпеки регіону

Джерело: складено автором на основі узагальнення наукових досліджень]

З метою виявлення нових викликів і загроз безпеці територіальних утворень необхідним є визначення характерних ознак економічної безпеки регіону (рис. 2):

– стійкість до екзогенних та ендогенних загроз розуміється протистояння дестабілізуючим чинникам за допомогою інститутів безпеки (запасів, резервів, механізмів захисту суб'єктів господарювання);

– здатність регіональної економічної системи до самовідтворення чи саморозвитку передбачає здатність регіону, діючи в напрямі зміцнення економічної безпеки країни, забезпечувати відтворювальні процеси, задовольняти потреби населення, дотримуватися концепції сталого розвитку регіональної системи;

– відносна економічна самодостатність передбачає, що регіон у межах своєї компетенції має бути самостійним під час

вибору стратегії використання ресурсів регіону, розвитку промисловості, сільського господарства, сфери послуг, регіональної інфраструктури, використання нерухомості, розвитку освіти й науки. Регіон як суб'єкт економічної безпеки може започаткувати законодавчі ініціативи у сфері забезпечення економічної безпеки, формувати повноцінну систему економічної безпеки регіону;

– міцність зв'язків між елементами регіональної економіки є головним чинником налагодження коопераційних ланцюгів, зменшення витрат і ціни вітчизняної продукції, формування системи партнерства між органами управління регіональною економікою та господарюючими суб'єктами на території регіону;

– здатність до використання конкурентних переваг для утримання конкурентоспроможності економіки регіону

на вітчизняних і світових ринках має забезпечуватися способом реалізації інноваційного розвитку економіки, формування та ефективного функціонування регіональної інноваційної системи, розвитку науки й освіти за сучасними напрямками науково-технічного прогресу;

– економічна безпека регіону має забезпечуватися комплексно за усіма її складниками: інвестиційним, інноваційним, фінансовим, ресурсним, енергетичним і продовольчим;

– необхідність кооперування регіонів між собою, відкритість економіки та реалізація прав регіонів і господарюючих суб'єктів на зовнішні економічні відносини зумовлює потребу у формуванні збалансованих міжрегіональних та зовнішньоекономічних відносин, у тому числі у межах транскордонних економічних зв'язків і єврорегіонів [4, 5].

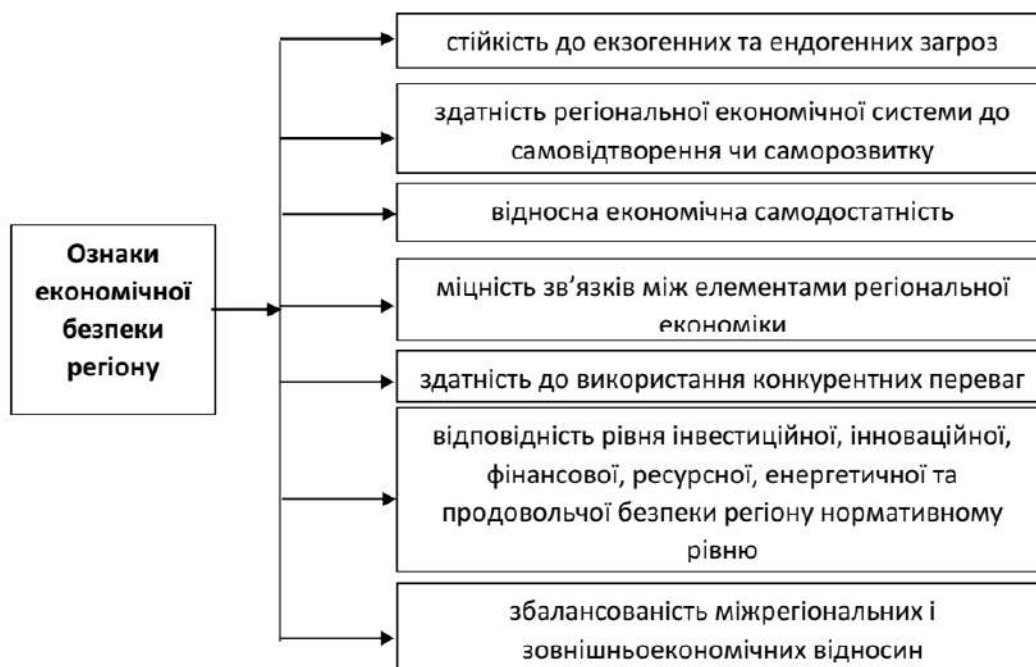

Рисунок 2 – Характерні ознаки економічної безпеки регіону

Джерело: складено автором на основі [4, 5]

Економічна безпека регіону як система дій умовно поділяється на такі складові: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-

інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки.

Виробнича безпека характеризує стан виробничої сфери регіону, за якого

забезпечується максимально ефективно використання наявних виробничих потужностей. Демографічна безпека забезпечує захищеність регіону від демографічних загроз. Енергетична безпека характеризує ефективно використання енергетичних ресурсів регіону. Зовнішньоекономічна безпека визначає стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам. Інвестиційно-інноваційна безпека стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в регіоні. Економічна безпека відображає стан економіки, за якого досягається збалансованість відтворювальних пропорцій. Продовольча безпека свідчить про стан виробництва продуктів харчування в регіоні. Соціальна безпека характеризує розвиток регіону, який здатний забезпечити гідний і якісний рівень життя населення [6].

Сьогодні, особливу увагу приділяють дослідженню саме стану фінансової безпеки регіону, який відображає розвиток фінансової системи регіону, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку, забезпечується її стійкість до фінансових дисбалансів, створюються умови

для збереження цілісності та єдності фінансової системи.

До регіонів з високим рівнем депресивності відносяться Чернівецька, Тернопільська, Рівненська, Херсонська, Сумська, Чернігівська, Волинська, Житомирська області [7].

Дослідження економічної безпеки територіальної громади проводиться для Закарпатської області, яку не відносять до депресивних регіонів. Одним із важливих елементів у забезпеченні економічної безпеки територіальних громад є стан фінансової безпеки, як одного із складових економічної безпеки регіону. Індикаторами фінансової безпеки виступають показники виконання обласного бюджету. Інформація про виконання дохідної та видаткової частини обласного бюджету Закарпатської області представлено у табл. 1, 2.

За доходами загального та спеціального фонду обласний бюджет Закарпатської області (табл. 1) виконано на 140,1%, порівняно до 2016 року, доходи зросли на 1831,3 млн. грн, або на 40,1 відсотків. Основним бюджетоутворюючим джерелом обласного бюджету у 2016-2017 рр. були податкові надходження, які у структурі доходів займали у 2016 році 8,1%, у 2017 році 13,6%.

Таблиця 1 Інформація про виконання дохідної частини обласного бюджету Закарпатської області, 2016-2017 рр., грн

№ п/п	Найменування	Разом по загальному та спеціальному фондах			
		2016 рік	2017 рік	% виконання 2017 р. до 2016 р.	Відхилення (+,-)
1	2	3	4	5	6
1.	ДОХОДИ-всього	4572251794,55	6403587678,66	140,1	1831335 884,11
2.	Податкові надходження	370 675 673,59	869 898 433,87	234,7	499 222 760,28
3.	Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	339 217 689,58	473 520 949,39	139,6	134 303 259,81
4.	Податок та збір на доходи фізичних осіб	302 851 306,09	446 012 619,73	147,3	143 161 313,64
5.	Податок на прибуток підприємств	36 366 383,49	27 508 329,66	75,6	-8 858 053,83
6.	Податки на власність	11 043,88	6 602,58	59,8	-4 441,30
7.	Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	11 043,88	6 602,58	59,8	-4 441,30
8.	Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	25 788 528,54	28 495 802,61	110,5	2 707 274,07
9.	Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	17 624 930,80	17 841 140,05	101,2	216 209,25

1	2	3	4	5	6
10.	Рентна плата за спеціальне використання води	6 089 340,66	7 132 727,22	117,1	1 043 386,56
11.	Рентна плата за користування надрами	2 074 257,08	3 521 935,34	169,8	1 447 678,26
12.	Інші податки та збори	5 658 411,59	367 875 079,29	6 501,4	362 216 667,70
13.	Екологічний податок	5 609 296,56	5 479 559,86	97,7	-129 736,70
14.	Збір за забруднення навколишнього природного середовища	49 115,03	61 929,58	126,1	12 814,55
15.	Неподаткові надходження	103 148 078,15	154 826 552,97	150,1	51 678 474,82
16.	Доходи від власності та підприємницької діяльності	3 275 372,66	2 690 820,42	82,2	-584 552,24
17.	Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	30 553 947,61	30 427 789,02	99,6	-126 158,59
18.	Плата за надання адміністративних послуг	28 075 463,00	27 143 301,43	96,7	-932 161,57
19.	Надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном	2 478 484,61	3 283 995,67	132,5	805 511,06
20.	Інші неподаткові надходження	1 949 789,92	1 431 799,06	73,4	-517 990,86
21.	Інші надходження	1 926 989,22	1 398 827,06	72,6	-528 162,16
22.	Доходи від операцій з кредитування та надання гарантій	22 800,70	32 972,00	144,6	10 171,30
23.	Власні надходження бюджетних установ	67 368 967,96	120 276 144,47	178,5	52 907 176,51
24.	Інші джерела власних надходжень бюджетних установ	39 354 895,02	81 279 556,88	206,5	41 924 661,86
25.	Разом доходів	473 823 751,74	1 024 724 986,84	216,3	550 901 235,10
26.	Офіційні трансферти	4 098 428 042,81	5 378 862 691,82	131,2	1 280 434 649,01
27.	Від органів державного управління	4 098 428 042,81	5 378 862 691,82	131,2	1 280 434 649,01
28.	Дотації	189 069 400,00	336 870 300,00	178,2	147 800 900,00
29.	Субвенції	3 909 358 642,81	5 041 992 391,82	129,0	1 132 633 749,01

Джерело: складено автором на основі [8, 9, 10]

Надходження до обласного бюджету у вигляді рентної плати за спеціальне використання води, надр, природних ресурсів, лісових ресурсів зросли у порівнянні з 2016 роком. Найбільше зростає рентна плата за користування надрами на 69% у 2017 році, що становить 1 447 678,26 грн. Власні надходження бюджетних установ, що фінансуються з обласного бюджету, склали 120,3 млн. грн. і збільшилися у порівнянні з 2016 роком на 78,5%.

З державного бюджету обласний бюджет Закарпатської області отримав у 2016 році 4098,4 млн грн. офіційних трансфертів, з них дотації у розмірі 189,1 млн. грн. на здійснення видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я та 3909, 4 млн.

грн. – субвенції. У 2017 році дані показники збільшилися офіційні трансферти на 1280, 4 млн. грн., у свою чергу дотації зросли на 147, 8 та субвенції збільшилися на 1132, 6 млн. грн.

За видатками загального та спеціального фонду обласний бюджет Закарпатської області (табл. 2) збільшився на 31,4% у порівнянні з 2016 р., що в сумі становить збільшення на 1434,91 млн грн.

У 2016-2017 рр. забезпечувалась своєчасна виплата заробітної плати працівникам бюджетної сфери, а також виплата стипендій студентам учбових закладів, оплата спожитих бюджетними установами енергоносіїв та проведення інших невідкладних витрат.

Таблиця 2 Інформація про виконання видаткової частини обласного бюджету Закарпатської області, 2016-2017 рр., грн

№ п/п	Найменування	Разом по загальному та спеціальному фондах			
		2016 рік	2017 рік	% виконання 2017. до 2016 р.	Відхилення (+,-)
1.	ВИДАТКИ - всього	4 566 026 443,90	6 001 023 820,67	131,4	1 434 997 376,77
2.	Державне управління	8 644 556,06	14 520 456,74	168,0	5 875 900,68
3.	Освіта	270 026 714,68	474 657 132,19	175,8	204 630 417,51
4.	Охорона здоров'я	650 674 794,22	933 737 919,88	143,5	283 063 125,66
5.	Соціальний захист та соціальне забезпечення	128 220 089,10	143 291 711,09	111,8	15 071 621,99
6.	Культура і мистецтво	61 588 232,90	82 833 023,51	134,5	21 244 790,61
7.	Фізична культура і спорт	32 650 551,90	52 662 919,55	161,3	20 012 367,65
8.	Будівництво	3 300 270,51	7 549 945,04	228,8	4 249 674,53
9.	Транспорт, дорожнє господарство, зв'язок, телекомунікації та інформатика	1 396 449,00	242 776 946,33	17 385,3	241 380 497,33
10.	Засоби масової інформації	905 199,80	1 310 425,00	144,8	405 225,20
11.	Сільське і лісове господарство, рибне господарство та мисливство	21 087 530,80	30 780 978,41	146,0	9 693 447,61
12.	Інші послуги, пов'язані з економічною діяльністю	198 530,52	550 543,84	277,3	352 013,32
13.	Видатки, не віднесені до основних груп	436 400,00	490 822,00	112,5	54 422,00
14.	Інші видатки	20 864 245,88	28 981 827,68	138,9	8 117 581,80
15.	Цільові фонди	3 495 959,47	339 906,00	9,7	-3 156 053,47
16.	Разом видатків без трансфертів	1 203 489 524,84	2 014 484 557,26	167,4	810 995 032,42
17.	Міжбюджетні трансферти - всього	3 362 536 919,06	3 986 539 263,41	118,6	624 002 344,35
18.	Кредитування - всього	6 233 269,65	6 062 775,54	495,0	-170 494,11
19.	Дефіцит-профіцит (джерела фінансування)	7 919,00	-396 501 082,45		-396 509 001,45

Джерело: складено автором на основі [8, 9, 10]

Обсяг виплат з нарахуваннями працюючим у бюджетних галузях, що фінансуються з обласного бюджету, за 2017 рік склав 14,5 млн гривень.

За 2017 рік на фінансування галузей культури та мистецтва із загального та спеціального фонду обласного бюджету спрямовано 82,8 млн грн. На фінансування установ та закладів освіти спрямовано 474,6 млн. грн. (що більше на 204,6 млн. грн. порівняно з 2016 роком), охорони здоров'я – 933,7 млн. грн. (+283,1 млн. грн.), соціального захисту населення – 143,3 млн. грн. (+15,1 млн. грн.), культури і мистецтва –

82,8 млн грн (+21,3 млн. грн.), фізичної культури і спорту – 52,6 млн. грн. (+20,1 млн. грн.).

Висновки. Проведений аналіз фінансової безпеки територіальної громади Закарпатської області показав позитивну динаміку. Індикатори засвідчують про збільшення фінансових ресурсів та покращення рівня життя населення. Такі зміни призвели до раціонального використання потенціалу територіальної громади та забезпечили покращення економічної безпеки регіону в цілому.

Література:

1. Білик Р. Р. Забезпечення економічної безпеки на рівні територіальної громади: принципи, підходи, критерії / Р. Р. Білик // Вісник Економіка. Управління. Інновації, 2015. – Вип. 3(15).
2. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / [В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін.]; за ред. В.М. Гейця. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с. 10.
3. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика : збірник / Т. Т. Ковальчук. – К. : Знання, 2004. – 638 с.
4. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. – К.: НІСД, 2012. – 368 с.
5. Верхоглядова Н. І. Принципи забезпечення економічної безпеки регіону / Н. І. Верхоглядова, І. В. Олініченко [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2296>.
6. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
7. Купчишина Т. Проблеми і перспективи розвитку депресивних регіонів України [Електронний ресурс] / Т. Купчишина. – Режим доступу : <https://goo.gl/GZUEez>
8. Закарпатська обласна державна адміністрація [Електронний режим] / Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/>
9. Закарпатська обласна рада [Електронний режим]. – Режим доступу: <http://zakarpat-rada.gov.ua/>
10. Державний комітет статистики України [Електронний режим]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Bilyk, R. R. (2015), "Ensuring economic security at the level of the territorial community: principles, approaches, criteria", *Ekonomika. Upravlinnja. Innovaciji*, vol 3(15).
2. Ghejecj, V. M. Klebanova, T. S. and Chernjak, O. I. (2006), *Modeljuvannja ekonomichnoji bezpeky: derzhava, rehion, pidpryjemstvo* [Modeling of economic security: state, region, enterprise], VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.
3. Kovaljchuk, T. T. (2004), *Ekonomichna bezpeka i polityka: iz dosvidu profesijnogho analityka* [Economic security and politics: from the experience of professional analytics], Znannja, Kyiv, Ukraine.
4. Sukhorukov, A. I. and Kharazishvili, Ju. M. (2012), *Modeljuvannja ta proghnozuvannja socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehioniv Ukrainy* [Modeling and forecasting of socio-economic development of regions of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.
5. Verkhoghlyadova, N. I. and Olinichenko, I. V. (2013), "Principles of ensuring economic security of the region", *Efektyvna ekonomika* [Online], vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2296> (Accessed 25 June 2018).
6. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), "Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine", available at: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm (Accessed 25 June 2018)
7. Kupchyshyna, T. (2013), "Problems and prospects of development of depressed regions of Ukraine", available at: <https://goo.gl/GZUEez> (Accessed 25 June 2018).
8. Zakarpatsjka oblasna derzhavna administracija (2018), available at: <http://www.carpathia.gov.ua/> (Accessed 25 June 2018).
9. Zakarpatsjka oblasna rada (2018), available at: <http://zakarpat-rada.gov.ua/> (Accessed 25 June 2018).
10. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 June 2018).

